

Návrat do Evropy? [1990]

Máme nové heslo, které dostalo křídla a létá z úst do úst; prostý občan se mu nevyhne ani v rozhlase, ani v televizi, ba dokonce ani na ulici a v metru. Opakují je stejně politici jako novináři a Občanské fórum pořídilo značný počet plakátů znázorňujících, jak nám bude třeba šplhat na příkré útesy Evropy. Jak už tomu bývá, heslo nahraňuje myšlenku; má být opakováno, nikoliv rozebíráno. Leč jednou z nejvýznamnějších evropských tradic je nonkonformismus. Dítětem tohoto nonkonformismu je vynikající americká formulace: dají-li vám linkovaný papír, pište napříč! A tak: pronásleduje-li vás takové heslo, podívejme se mu na zuby!

Geograficky jsme zajisté nikdy nepřestali náležet do střední Evropy, a tedy ani do Evropy. Náš „na pohled zemský ráj“ sice už málokde ráj připomíná a leckde dokonce vypadá spíš jako měsíční krajina, ale na jiný světadíl přenesen nebyl. Svě zneuctění bychom sice rádi svedli na býka sovětské imperiální politiky, ale ke své hanbě musíme přiznat, že jsme ani moc nekřičeli a že jsme se téměř nebránili. Celá společnost byla kulturně a duchovně znásilňována po celá čtyři desetiletí, ale většina se přizpůsobila, a dokonce novým pořádkům přivykla. Chceme-li toto chápat jako „únos“ z Evropy nebo jako únos kusu Evropy, do něhož jsme byli vklíněni, pak opravdu nevím, jak se vlastně chceme vracet do „slušné společnosti“. A pokud takový „návrat“ chceme omezit na rychlé přizpůsobení ekonomickým a technickým „mravům“ západního světa, dokážeme tím jen, že naše zneuctění je hlubší, než si chceme nebo dovedeme uvědomit.

Dvě věci jsou při každém návratu zásadně důležité: musíme vědět, odkud se vracíme a kam. Nejdříve tedy k onomu „odkud“. Na otázku, kde vlastně jsme, když jsme, ať už v důsledku vlastního bloudění, anebo proto, že nás tam někdo zavedl či zavezl (případně se zavázanýma očima), ztratili orientaci, pochopitelně nestačí odpovědět poukazem na momentální daný stav. Necht' už jsme kdekoliv, vždycky můžeme říci, že jsme „tady“, a to i když vůbec nemáme ponětí, kde vlastně to „tady“ je. Proto také naše nevěle a naše odmítání daného „tady“ ještě vůbec nic pozitivního neznamena. Potřebujeme nějakou mapu, tj. nějakou hierarchii hodnot, nějakou představu o tom, jak se věci mají a jak by měly vypadat, zvláště pak, jak se to má s námi a jak by to s námi mělo být. Cítíme-li se tedy nesví, uneseni a zneuctění, musíme si nejprve udělat jasno o svém vlastním stavu, musíme stanovit diagnózu a nezůstávat u toho, že nám je špatně (ať už z okolností, nebo z nás samých).

A potom je tu ta druhá věc: potřebujeme si ujasnit, kam se vlastně chceme vrátit. Návraty jsou divná a často ošemetná záležitost. Návrat do minulosti, přísně vzato, není možný, leč jako iluze; minulé je to, co minulo, co pominulo a už není. K tomu, co už není, se nemůžeme vracet, můžeme se jen pokusit to zpřítomnit a oživit, nebo přesněji řečeno: můžeme se jen pokusit o něco docela nového, co by se inspirovalo již neexistující minulostí. Kterou minulostí Evropy se tedy dnes chceme nechat inspirovat? To je přece otázka výběru! K minulosti Evropy náleží mnohé, k čemu bude lépe se nevracet. Anebo se chceme „vracet“ k té Evropě, jaká je, tj. jak dnes vypadá? I kdybychom pominuli její nedostatky a krizi, v níž se ocitá a která není o nic menší než krize naše, je to přece jen kus Evropy, je to Evropa bez nás a bez četných našich sousedů, kteří na tom byli v minulých desetiletích stejně jako my. My se však chceme a musíme „vracet“ k Evropě celé, k tomu nejlepšímu a nejpodstatnějšímu. Ale co je tento „celek“, k němuž se chceme vracet?

Evropa jako celek, jako integrita vlastně nikdy v minulosti neexistovala. Žádný živý celek neexistuje nikdy celý v minulosti, protože k němu vždycky náleží nejenom minulost a přítomnost, ale také a především budoucnost. Každý návrat vůbec je možný jen díky nové aktivitě, která žije z budoucnosti a je zaměřena do budoucnosti. Máme-li dojem – a možná docela oprávněně –, že jsme „vypadli“ z Evropy, že jsme byli z Evropy vytlačeni nebo odtaženi, pak jediný způsob, jak to napravit, je orientace na zítřek, vůbec na budoucnost. Evropa, do níž se chceme, máme a musíme navrátit, je budoucí Evropa, nikoli Evropa minulosti, která vlastně už není, která už pominula. A pak ovšem to vůbec neznamena přibližovat se jakémukoliv „danému stavu“, jak je vidíme nebo spíše jak si jej představujeme v západní polovině Evropy. Evropa, do které se chceme „vracet“, je tou budoucí Evropou, do které se musí v budoucnosti „vracet“ také všechny z té druhé, ekonomicky a technicky lépe fungující, ale z Evropy také vypadlé či vytržené části našeho kontinentu. Oním býkem, který stále znovu unáší naše i západní země z Evropy, a tak celou Evropu, je naše slepota a náš nezáměr o budoucnost Evropy, a to na obou stranách. Musíme dát pozor, abychom při svém „návratu“ nenasedli jen na jiného a možná ještě nebezpečnějšího býka.